

Inhoud

Woord vooraf 15

1 Taalverandering en de geschiedenis van het Nederlands

- 1.1 Talen veranderen 17
- 1.2 Verandering op verschillende taalniveaus 18
- 1.3 Illustratie 19
- 1.4 Taalverandering en taalwetenschap 19
- 1.5 Interne en externe taalgeschiedenis 20
- 1.6 Korte begripsbepaling van het Nederlands 21
- 1.7 *Geschiedenis van het Nederlands:*
een verantwoording 23

2 Taalverandering als probleem voor de taalwetenschap

- 2.1 Het klanksysteem 26
- 2.2 Klankverandering 29
- 2.3 Spelling 31
- 2.4 Morfologische veranderingen 33
- 2.5 Syntactische verandering 35
- 2.6 Lexicale verandering: ontlening 36
- 2.7 Betekenisverandering 39
- 2.8 De gevolgen van taalverandering op de verschillende niveaus 41
- 2.9 Het waarom van taalverandering 42
- 2.10 Het proces van taalverandering 43

- 3 De vroegste nevelen: vóór het begin van het Nederlands**
- 3.1 Het Nederlands in Europese context 45
- 3.2 De talen van Europa 47
- 3.3 Het Imperium Romanum in West-Europa: confrontatie met de Kelten 48
- 3.4 Keltische invloed in Germaanse streken? 51
- 3.5 De Romeinen en Germania 52
- 3.6 De gevolgen van de ineenstorting van het Romeinse Rijk 53
- 3.7 De Franken en het ontstaan van het Frans 55
- 3.8 Taalcontact en taalverandering 60
- 3.9 De oudst bewaarde Germaanse taal: de taal van de Goten 61
- 3.10 De Gotische bijbelvertaling 63
- 3.11 Gotische teksten 64
- 3.12 Kenmerken van het Gotisch: naamvallen 66
- 3.13 Substantieven, lidwoorden en adjectieven 67
- 3.14 Persoonlijke voornaamwoorden: drie getalonderscheidingen 70
- 3.15 Sterke en zwakke werkwoorden 71
- 3.16 De synthetische kenmerken van het werkwoord 72
- 3.17 Van synthetisch naar analytisch: het passief 75
- 3.18 Het Gotisch en de andere Germaanse talen 76
- 3.19 Verdere ontwikkelingen 77
- 4 De eerste Nederlandse teksten en hun context**
- 4.1 De positie van de Nederlanden tot in de Karolingische periode 79
- 4.2 Het Vulgair-Latijn en de volkstalen 82
- 4.3 De oudste West-Germaanse teksten: enkele voorbeelden 83
- 4.4 Diversiteit binnen het continentaal West-Germaans: de Hoogduitse klankverschuiving 85
- 4.5 Grenzen van de Hoogduitse klankverschuiving 87

- 4.6 Achtergrond van de Hoogduitse klankverschuiving 88
- 4.7 Een andere tegenstelling: kustverschijnselen 89
- 4.8 Waar begint het Nederlands? 90
- 4.9 Grenzen van het Oudnederlands 92
- 4.10 Oudnederlandse tekstvoorbeelden 93
- 4.11 Oudnederlandse klankwetten 95
- 4.12 Morfologische kenmerken van het Oudnederlands 96
- 4.13 Syntactische kenmerken van het Oudnederlands 98
- 4.14 Van Oudnederlands naar Middelnederlands: de voor de West-Germaanse talen gebruikelijke periodisering 99
- 5 De verscheidenheid van het Middelnederlands**
- 5.1 De 'Nederlanden' in de middeleeuwen 102
- 5.2 Het Latijn en de volkstaal: interferentievervalsingen 105
- 5.3 Taalcontact: Franse invloed in de Nederlanden 106
- 5.4 Middelnederlandse bronnen 107
- 5.5 De diversiteit van het Middelnederlands 108
- 5.6 Het Limburgs 110
- 5.7 Het oostelijk taalgebruik 112
- 5.8 Het Vlaams 115
- 5.9 Het Brabants 117
- 5.10 Het Hollands 119
- 5.11 Problemen rond de lokalisering van teksten 121
- 5.12 De basis voor de dialectonderscheidingen 122
- 5.13 Verdere ontwikkelingen 126
- 6 Drie eeuwen interne taalgeschiedenis**
- 6.1 Spelling en reconstructie van de uitspraak 128
- 6.2 Een fonetische en weinig systematische spelling 130
- 6.3 Klankverandering en morfologie 131
- 6.4 Het Middelnederlandse naamvalssysteem 132
- 6.5 De verbuiging van substantieven, adjectieven en

lidwoorden 134

- 6.6 *Die* als lidwoord, aanwijzend voornaamwoord en relativum 135
- 6.7 Meervoudsvorming 137
- 6.8 Persoonlijke voornaamwoorden 138
- 6.9 De syntactische functie van naamvallen en de ontwikkeling naar nominale deflexie 141
- 6.10 Het werkwoord 143
- 6.11 De vervoeging van zwakke en sterke werkwoorden 144
- 6.12 Het gebruik van de modi 145
- 6.13 Infinitief, praeteritum en voltooid deelwoord 146
- 6.14 De onderscheiding in klassen bij de sterke werkwoorden 147
- 6.15 Onregelmatige werkwoorden 148
- 6.16 Woordvolgorde in de nominale groep 149
- 6.17 Ontwikkelingen in analytische richting: de werkwoordelijke groep 150
- 6.18 Het ontstaan van de voltooide tijden 152
- 6.19 Variatie bij het passief 154
- 6.20 Agens, pseudopassief en onpersoonlijke constructies 156
- 6.21 Woordvolgorde in de zin: hoofdzin tegenover bijzin 159
- 6.22 Inversie 161
- 6.23 Andere woordvolgordepatronen 163
- 6.24 Woordvolgorde: samenvattend 164
- 6.25 Negatie 166
- 6.26 Indelingen in het lexicon 168
- 6.27 De vroegste ontleningen aan het Latijn 171
- 6.28 Christelijke invloed 172
- 6.29 Ontleningen aan het Frans 173
- 6.30 Precieze herkomst en datering van ontleningen 174
- 6.31 Andere vormen van ontlening 175
- 6.32 Samenvattend: opmerkingen over lexicale veranderingen 176

- 7 Van middeleeuwen naar nieuwe tijd: de 16e eeuw**
- 7.1 De volkstaal in de middeleeuwen: onderwijs en grammatica 179
- 7.2 Geobserveerde verschillen tussen het Latijn en de volkstaal 180
- 7.3 Verschillende vormen van onderwijs 181
- 7.4 De veranderende positie van de volkstalen 183
- 7.5 Politieke verschuivingen in de Nederlanden 184
- 7.6 Verheerlijking van het Nederlands 186
- 7.7 De voortreffelijke eigenschappen van het Nederlands 189
- 7.8 Opbouw van het Nederlands 191
- 7.9 Zuivering van het Nederlands 195
- 7.10 Samenvattend: naar een standaardtaal 198
- 8 De Nederlandse taal in opbouw**
- 8.1 Dialectverscheidenheid in de 17e eeuw 200
- 8.2 Pogingen tot een algemene taal en de rol van de oostelijke dialecten 201
- 8.3 De status van de zuidelijke dialecten 203
- 8.4 Het Brabants en het Hollands 205
- 8.5 Verschillende kenmerken en de standaardtaal 209
- 8.6 Dialectgebonden variatie *mijn/mij* 210
- 8.7 De verkleinwoorden in de verschillende dialecten 211
- 8.8 De beoordeling van de *e*-apocope 212
- 8.9 De variatie *sich* tegenover *hem/haer*: een gemotiveerde keus 214
- 8.10 Een voorbeeld van verouderde woorden 215
- 8.11 De tweeledige negatie: een logisch argument 217
- 8.12 Samenvattend: taalbeschouwing, taalfeiten en het ontstaan van taalnormen 218
- 8.13 De tweede fase: autoriteiten bij de verdere verbreiding van de standaardtaal 221
- 8.14 Taalzuivering en de praktijk van het taalgebruik 222
- 8.15 Kenmerken van gesproken taal 226

- 8.16 Sociale verschillen in het taalgebruik en het onderscheid beschaafd – onbeschaafd 227
- 8.17 Andere talen in verschillende gebruiksccontexten 230

9 Reglementering en ratio

- 9.1 De historische context 232
- 9.2 De verdere opbouw van de taal: taalreglementering en normen 233
- 9.3 Illustraties van regelgeving 235
- 9.4 Taalstudie en rationalisme 238
- 9.5 Aandacht voor spelling 240
- 9.6 De bezorgdheid om het geslacht 241
- 9.7 Andere geluiden: Hilarides en Ten Kate 244
- 9.8 Taalvariëteiten: Ten Kate en Séwel 248
- 9.9 De invloed van taalreglementering op het taalgebruik: geschreven en gesproken taal 249
- 9.10 Voorbeelden van 18e-eeuws Nederlands 252
- 9.11 De invloed van het Frans 254

10 Drie eeuwen Nieuwnederlands

- 10.1 Algemene opmerkingen 256
- 10.2 Spelling en enkele klankverschijnselen 256
- 10.3 Diftongering 258
- 10.4 Taalopbouw en het diftongeringresultaat 260
- 10.5 Hollandse expansie 262
- 10.6 Morfologische verschijnselen 263
- 10.7 Ontwikkelingen bij de aanspreekvormen 266
- 10.8 Latinistische constructies: de relatieve aansluiting 271
- 10.9 Participiumconstructies 272
- 10.10 Infinitiefconstructies, in het bijzonder de ACI 274
- 10.11 Samentrekking 275
- 10.12 Zinsvervlochtening 278
- 10.13 Enkele slotopmerkingen over syntactische verschijnselen 279
- 10.14 Lexicale ontwikkelingen 280

11 Tussen schrijftaal en spreektaal (19e, 20e eeuw)

- 11.1 Voortschrijdende standaardisering 284
- 11.2 Schrijftaal en spreektaal 286
- 11.3 De consolidatie van de schrijftaal 287
- 11.4 De 'Siegenbeekse' spelling 288
- 11.5 De schrijftaalgrammatica: Weiland 290
- 11.6 De geslachten 294
- 11.7 Karakteristiek van de 19e-eeuwse schrijftaal 296
- 11.8 Het bereik van de schrijftaal 298
- 11.9 Kritiek op de schrijftaal: de taalkundigen 301
- 11.10 Kritiek op de schrijftaal: de letterkundigen 302
- 11.11 Hardnekkigheid van de schrijftaal 303
- 11.12 De stijlvernieuwer Multatuli 305
- 11.13 Een gemakkelijke spraakkunst 306
- 11.14 Matthias de Vries 309
- 11.15 Het Woordenboek 311
- 11.16 De spelling-De Vries en Te Winkel 315
- 11.17 De grondregels van de spelling 318
- 11.18 De spelling van de bastaardwoorden 322
- 11.19 De Beweging van Tachtig; *Taal en Letteren* 324
- 11.20 Kolléwijn en de schrijftaalvereenvoudiging 326
- 11.21 De bestrijding van de Kolléwijnianen 328
- 11.22 Grammatica in de 20e eeuw 330
- 11.23 Woordenboeken in de 20e eeuw 331
- 11.24 Voortgezette discussie over de spellinghervorming 332
- 11.25 De spellinghervorming 334
- 11.26 Nieuwe voorstellen 338
- 11.27 De terugdringing van de schrijftaal: theorie en praktijk 340

12 De overwinning van de standaardtaal in Nederland

- 12.1 De gesproken standaardtaal 342
- 12.2 De verbreiding van het Standaardnederlands 344

- 12.3 Het verbeterde onderwijs 345
- 12.4 Verkeer, migratie, beroepsstructuur 346
- 12.5 De overwinning van de standaardtaal 348
- 12.6 Regionale variëteiten van de standaardtaal 349
- 12.7 Een nieuwe vorm van dialect 353
- 12.8 De overlevingskansen van het oude dialect 355
- 12.9 Van dialect naar sociolect (1) 356
- 12.10 Van dialect naar sociolect (2) 360
- 12.11 De hardnekkigheid van de sociolecten 361
- 12.12 Etnische variëteiten 365
- 12.13 Groepstalen 367
- 12.14 Veranderingen in de standaardtaalnorm 369
- 12.15 De positie van het Nederlands in de wereld 373
- 13 De strijd voor en om het Nederlands in Vlaanderen**
Opmerking vooraf 377
- 13.1 Het Nederlands in Vlaanderen in de 17e en 18e eeuw 377
- 13.2 De bedreiging van het Nederlands 379
- 13.3 De geboorte van de Vlaamse Beweging 380
- 13.4 De Vlaamse Beweging in politiek vaarwater 381
- 13.5 Welk Nederlands in Vlaanderen? 383
- 13.6 Het West-Vlaamse taalparticularisme 385
- 13.7 Vlaanderen tweetalig 387
- 13.8 Vlaanderen eentalig 388
- 13.9 De federale oplossing 390
- 13.10 Het probleem Brussel 391
- 13.11 De Vlaamse Beweging in Brussel 394
- 13.12 De positie van het Nederlands in Brussel 396
- 13.13 Frans-Vlaanderen 397
- 13.14 De verbreiding van de standaardtaal 400
- 13.15 Vlaamse elementen in de standaardtaal 404
- 13.16 Voortgaande standaardisering 407
- 14 Taalverandering in de 19e en 20e eeuw**
- 14.1 Veranderingen in de dialecten 411

- 14.2 De veranderingen in de standaardtaal 412
- 14.3 Veranderingen in de uitspraak 412
- 14.4 Morfologische veranderingen 414
- 14.5 De voornaamwoordelijke aanduiding 416
- 14.6 Het gebruik van de aanspreekvormen 417
- 14.7 Syntactische veranderingen 419
- 14.8 Lexicale veranderingen 421
- 14.9 Nieuwe manieren van naamgeving en
woordvorming 423
- 14.10 Ontleningen 425

15 Het Nederlands in de 21e eeuw

- 15.1 Dialect en standaardtaal 430
- 15.2 Poldernederlands, informalisering 432
- 15.3 De Vlaamse 'tussentaal' 433
- 15.4 Jongerentaal, taal van de moderne media 435
- 15.5 Veranderingen in de standaardtaal 437
- 15.6 De positie van het Nederlands 439

Bibliografische aantekeningen 441

Registers

- Personen- en titelregister 471
- Zakenregister 482